САНА ОЛОХ

ҮАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 93 (7322) ● 1992 сыл. Атырдьах ыйын 4 күнэ. Онтуорунньук ● Сыаната 80 харчы

Оройуон хаһаайыстыбаларыгар сүөһү аһылыгын бэлэм нээһин атырдьах ыйын 3 күнүнээҕи сводката

Хаһаайыстыбалар	үлэлиир киһи ахсаана	од иһигэр совхоз үлэһитэ	звено ахсаана	охсуу (гектар)	хаҥас ыһыы (тонна)	силос (тонна)
Субуруускай	100	94	7	3270	280	—
Эрилик Эристиин	277	254	25	3930	745	—
«Мугудай»	113	98	12	1691	387	—
«Бахсы»	130	120	12	1248	658	—
Хатылы	70	—	6	500	50	—
Арыылаах	20	—	2	140	24	—
Мырыла	126	—	7	1300	190	—
Болутур	39	—	7	9000	175	180
Баанньай хаһаайыстыба	538	—	38	3145	496	—
«Дулурда»	—	—	—	—	—	—
Оройуон үрдүнэн:	**1413**	**566**	**116**	**16124**	**3005**	**180**

Көрөргүт курдук, оройуонга сүөһү аһылыгын соҕотуоннаалаах тэтимэ олус бытаан. Аастыт сыл бу кэмигэр оройуон үрдүнэн 5763 тонна дорохххой уонна 1320 тонна сүмэҥнээх аһылык бэлэмнэммит эбит буоллаҕына, быйыл баара-суоҕа 3005 тонна оттоохаут. Оттон иллэрэ сыл дьыл баччатыгар 10082 тонна оту чөмчөлөөнүгүн саная кэбиһиҥ. Былырыын Карл Маркс аатынан совхоз бөҕөһөҥнүн түмүгүнэн 607 тонна оттоох, 300 тонна силэстэах эбит буоллаҕына, быйыл сүөһү аһылыгын соҕотуоннаалыырын даҕаны дьаабыта биллибэт. Сводка бу үһүс төгүлүн түмүллэр даҕаны, билиҥнитэ баанньай хаһаайыстыбатын ассоциациятыттан биир сыыппара киирэн хорбөтө. Ити курдук, Сылаҥ уонна Килэҥнэ баанньай хаһаайыстыбаларын ассоциациялара түмүктэрин киллэрэрэ эмиэ наадалаах аахпатылар.

Аастыт сылга Субуруускай аатынан совхоз бу кэмигэ 767 тонна оттоох, 240 тонна силэстээх этэ, «Мыҥдаҕаайы» совхоз былырыын 1581 тонна оттоох. Итиннэ ыытта быйылгы көрдөрүүлэрин тэҥнээн көрбүппүт. От ыйын бастакы күннэригэр улахан абыраллаах ардахтар түһэн бараннар, соруйан анаабыт курдук, күн-дьыл кураанньаан биэрдэ. Айылҕа ити бэйэтэ туран биэрбит үтүөкүннээх күннэрин кыайан таба туһаммыттыбыт. Дойдуга от үммэтэҥнэн, алаастарбытын аһыга кубарыччы салаабытынан, атын оройуоннарга ыраах үрах бастарыгар баран оттуур буолбуппут биллибитин үрдүнэн, тэрээһин үлэлэр кыайтарбаккалар барыыга-каллыгэ олус наҕылыйан биэрдибит. Үгүс хаһаайыстыбалар халлаан анаан-минээн туран биэрбит күннэрин туһата суох айаннарыгар сүтэрдилэр. Ыраах баран оттуур звенолорбыт техника да, асүөл да өртүнэн хааччылыылара быстар мөлтөх туруктаах барбыттара. Билигин хайдах үлэлиҥ-хамсыы сылдьаллара өссө чуолкайа биллибэт. Олохтоох сирдэрин буолан бараннар, күһэбэнын талан эттэххэ, алдьанан-кэбэнэн турар даҕаны буоллахтарына көҥүл.

Онон ыраах баран оттуур звенолардаах барыы хаһаайыстыбалар дьоннорун балаһыанньалара[illegible] билсэллэрэ, саппаас чаастарынан, аһынан-үөлүнэн, атын даҕаны наадалаахтарынан хааччыйыыга сүрүн болҕомтолорун уураллара наада. Күндьыл күһаҕан усулуобуйалара оройуон хаһаайыстыбаларыгар **үгүс күчүмэҕэй**дэрэ үөскэппиттэрэ муоллай. Онон үөскээбит балаһыанньаны таба учуоттуох баар ис кыахтарбытын сүөһү аһылыгын соҕотуоннаалаһыҥа түмүөх тустаахпыт. Былырыын дойду сиргэ балачча оттоох этибит. Оттон быйыл бадаһыанньабыт өссө уустугурда. Ити атын оройуоннарга, ыраах үрэхтэргэ оттуур звеноларга сүрүн эрэли уурарбытын модьуйар. Ыраах барбыттар охсордорун, мунньардарын, туруктара олус мөлтөх балаһыанньалаах, уматыктарын боппуруоһа эмиэ кынчыйар туруктаах. Онон хаһаайыстыбалар салайаччылара, механиктара ити боппуруостарга кө[illegible] [illegible]

[illegible] эгэрэрто мэлдьи [illegible] буолуохтаахтар.

Нэдиэлэ ахсын түмүллэр сводкаҕа сорох хаһаайыстыбалартан көрдөрүү киирбэт. сорохтор бириэмэтигэр кыайан түмэттэр. Оттон ол хайдах балаһыанньалаах иһэрбитин **тутатыма билбэт** бүс луубутугар тиэрдэр. Ити кэмигэр туһаннаах дьаһаллар ылыллыыларын, аҕыйах суоттаах көрүүнү харгыстыыра чуолкай. Онон учуот-отчуотунас боппуруоһун эмиэ туора туппаппыт наада.

[illegible] баҕарар күһаҕанныын артыстаһа сылдьар адыыннаах быһыылаах: ыанньыксыттар биллиилээх суруйааччы Сэмэн Яковлев—Эрилик Эристиин былыр үйэтиннээҕи өтөөр күн бүгүнүгэр диэри олороллоро саныахха ыарахан. Ити «күһаҕан» диэн суруйааччы олорбут дьиэтин эпэппин. Атын дьон абиинит буоллар историческай ойдөбүнньук гынан сүгүрүйүө, харыстыа этибит. Хаһаанга диэри итэҕэйи-быһаҕаны бүөлээн-хаххалаах туруо буолла. Үлэһиттэргэ биир эмит дьоҕус дьиэни тутан дуу, көйөрөн дуу биэрэр тоҕо кыаллыа суоҕай. Оннооҕор буолуох түөрттүү хостоох сэнах дьиэлэр быраҕыллан сир иччэтэ буолан туралар. Сайын таһо да кылгаһын иһин ыахтан ылыллар үрүҥ илгэ ангара бу кэмиэ кэлэрин умнубакка, болҕомтолоохтук сыныаннаһыахха баар этэ.

Аны күннээҕи үлэ-хамнас туһунан. Сэмэн Сайылыгар 93 ыах ыанар. Олору 3 улахан иһин, 2 оскуола оҕото ылыллар. Сүөһү үлэтигэр эриллибит. Чакыр арендай предприятиетин бастыҥ ыанньыксыта М. В. Алексеева манна үлэлиир. Киһи үс оҕото бу сайылыкка үлэлиллэр. Улахан кыыһа Сарга эмиэ бэйэтин курдук сайыҥны сыныаланан кэмигэр солбукка ыанньыксыттыыр Марфа Васильевна 18 ынаҕыттан күнүгэ 223 кг үүтү ылар. От ыйыгар 5 тонна 875 кг үүтү ыан былаанын ырааҕыйан аһара толорбут. Сайылык үрдүнэн күнүлэҕи график туолан иһэр. В. Собанина быйылгы тиэхэлэрин туппут. Киин биир тиэхэтиттэн ортотунан 9 кг ыан куһаҕана суох көрдөрүүлэах иһэр. Эдэр ыанньыксыттар киниилэртэн хаалсыбат курдук үлэлиргэ ыһыналлар. Барыы сайылыктарга эбии аһылык оҥоһуллар буолбут. Ити үүт ыамын өрө көтөҕөрө биллэр.

Телевизор ыыйан көрдөрбөт буолан Мара сайылыгын ыанньыксыттара «Баайдар эмиэ ытыллар» диэн абылаанаах киинэни көрөөрү Чакырга сатыы да бараллары көрэйбэттэр. Оттон Сэмэн Сайылыга дэриэбинэттэн тэйиччи буолан, оҥою санамматтар даҕаны. Кэтэһэрбит диэн хаһыат; сурунаал дьиэллэр. Онтулара да хойутаан сонуна сойон тиийэр.

Хара Хомустаахха баар сайылык предприятие үрдүнэн саамай бөдөҥнөрө. Манна 9 ыанньыксыт үлэлиир. Ол эбэтэр 2 бостуук көрөр, маныыр 174 ынаҕа ыанар. Сайылык бөдөҥүн да быһыытынан күнүгэ тоннаттан лаппа тахсар үүтү биэрэ олорор. Ыанньыксыттара солбуйар өскуола үөрэнээччилара улахан көмө буолбуттар. Киниилэр манна алтыалар. Ол курдук эдьиийдии-балыстыы Таня, Лена Флегонтовалар туппут ыахтарыттан урукку таһыммарын ыытыннарбат курдук ыллар. Үөрэнээччиларын сэрэ[illegible] [illegible] дьар студентка Вера [illegible] харова эмиэ ыһыаммыылаахтык үлэлиир. Оскуола оҕолоро атырдьах ыйын ортотугар диэри үлэлиэхтээхтэр. Онон бу сайылык биир үтүө күн «хоос» гынар кутталлаах. Итиччэ албах ыанньыксыт көстүө дуо диэн киһи **саарбах**тыыр.

Ити курдук Чакыр сайылыктарыгар үлэ-хамнас, этэргэ дылы: күөстүү оргуйар. Оттон үп-харчы? Ити орто ханнык-тык эмэ быһаарыллыбыт курдук. От ыйыттан хам**настарын сорботун** асүөл ылыналларыгар диэн маҕаһыынтан көйөрор буолбуттар. Чек диэн көстүбэтэҕэ ыраапыт. Биллэн турар, тыа сиригэр барыта баар буолбат. Онон үлэһиттэр атын сиртэн ону-маны атыылаһан ылыналларыгар чегэ да, харчыта да суохтара улаханнык хааччахтыыллар. Авансаан бэриллэр 1 тыһыынча улаханнык абыраабата биллэр. Эбэтэр сүөһү үлэтин курдук ыарахан үлэҕэ туох туһугар үлэлиллэрий? Киниилэрдэн эрэ халыгаттарыы дуо? Хамсаабат харчы нимиэхэ наада буолуой? Аны-үөлү дэлэтэччилэр диэки көрөргө уолдьаспата дуо.

В. НИКИФОРОВ.

ҮЛЭ-ХАМНАС ОРГУЙАР. ОТТОН ҮП-ХАРЧЫ?

Чакыр арендай предприятиета үүт ыамыгар ыйдааҕы бөлөөнньө бөс ыйыгар аһара толорон турар. Оттон аастыт ыйы түмүгүнэн былаанын ыраанан толорбото. Ол ылыныллыбыт былаанэбэһэтэлистиба удаханыттан буолуон сөп: бөс ыйыгар 78 тонна эбит буоллаҕына, от ыйыгар 102 тоннаттан тахса. Предприятие ыанньын сүөһүлэрэ үс сайылыгынан тарҕаммыттар.

Мара сайылыгар 6 ыанньыксыт үлэлиир. Биир ыанньыксыт уопускатын ылбытын осскуола оҕото солбуйар. Күҥнэ үстэ ыыллаттан биир ыахтан ортотунан 7-8 кг үүтү ылаллар эбит. Киниилэр цэтэриҥэр 20 ынахтан 2 центнер үрүҥ илгэни ылааччылар эмиэ баалларыгар. Ол курдук, Н. Г. Филиппов былырыыҥҥы тиэхэлэртэн аастыт ыйга 3 тонна 802 кг, үүтү ылар былаанныаҕын 5 тонна 453 кг тиэрдибит. З. Н. Матвеева 5 тонна 386 кг былаанныаҕын эмиэ аһара толорбут. Онон бу сайылыкка былаанныарын толорон иһэччилэр иккиэлэр. **Ыанньыксыттар**: «Ходуһа аһылла илик. Мэччирэҥ мөлтөх»,—даһаллар. Бостуук Е. Е. Миронов аттаах сылдьар буолан, кэмиттэн-кэмигэр **ынахтарын** аҕалан иһэр эбит.

Мараҕа **ыанньыксыт**тар самнархай хотон иһигэр сүүстэриилэн аньыылла сылдьар, өссө **уҥуохтарынан** арыый ылгас буоланнар тулуктаһар эбит буоллахтарына, Сэмэн Сайылыгар сонга киэҥ-куоҥ титиик былырыын саас пенсионердар күүстэриилэн тутуллан, **үлэһиттэр санаалар**ын биллэрдиҥ кетохпут. Ол эрээри үчүгэй хаһаан

[illegible] дьар студентка Вера [illegible] харова эмиэ ыһыаммыылаахтык үлэлиир. Оскуола оҕолоро атырдьах ыйын ортотугар диэри үлэлиэхтээхтэр. Онон бу сайылык биир үтүө күн «хоос» гынар кутталлаах. Итиччэ албах ыанньыксыт көстүө дуо диэн киһи саарбахтыыр.

Ити курдук Чакыр сайылыктарыгар үлэ-хамнас, этэргэ дылы: күөстүү оргуйар. Оттон үп-харчы? Ити орто ханнык-тык эмэ быһаарыллыбыт курдук. От ыйыттан хам**настарын сорботун** асүөл ылыналларыгар диэн маҕаһыынтан көйөрор буолбуттар. Чек диэн көстүбэтэҕэ ыраапыт. Биллэн турар, тыа сиригэр барыта баар буолбат. Онон үлэһиттэр атын сиртэн ону-маны атыылаһан ылыналларыгар чегэ да, харчыта да суохтара улаханнык хааччахтыыллар. Авансаан бэриллэр 1 тыһыынча улаханнык абыраабата биллэр. Эбэтэр сүөһү үлэтин курдук ыарахан үлэҕэ туох туһугар үлэлиллэрий? Киниилэрдэн эрэ халыгаттарыы дуо? Хамсаабат харчы нимиэхэ наада буолуой? Аны-үөлү дэлэтэччилэр диэки көрөргө уолдьаспата дуо.

В. НИКИФОРОВ.

Кыстык бэлэмэ

БАСТАКЫ ХАҺЫҺНАР—БОРУОКПУТУГАР

Биһиги хаһыаппыт корреспонденнара итиннэ боппуруостарынан сорох нэһилиэктэр салалталарын, оскуолалар директордарын кытта сибээстэһэ сырыттылар. Онно өрөмүөн үлэлэрин ыытыыга матырыйаал бөстүбүтэ сорох ыарахаттары үөскэтэ сылдьыбытын, кэлин онтон-маннан көрдөһөн, умнаһан, атастаһан кэлэр кыстыкка бэлэмнэниигэ үлэлэһэ сатаабыттарын туһунан кэпсиллэр. Маннан аллараа олортон сорохторун быһатардан биэрэбит:

Хайахсыт, Чакыр, Хатылы орто оскуолаларыгар быстах өрөмүөннэр ыытылыннылар. Олорго бэйэлэрин үлэһиттэрэ ыытыннылар, тастан көмө суох. Билигин Чакыр оскуолатын таһыныаҕы штукатурката сиппэ илик, үөрэх дьыла саҕаланыар диэри бүтэрэр баҕалаахтар. Оттон Хадаар орто оскуолатын котельнайын үс оҕоҕо көтүрүллэн ыраастаныахтаахтар эбит даҕаны, улэ баччаанга диэри саҕалана илик. Кэлин ыксаан үс үлэһити бастаанай туруорбуттар. Киниилэр өрөмүөнү саҕалыахтарын турба суоҕуттан уонна уҥу хачайдыыр носуостан иҥэн олороллор.

—Килэҥнэ баанньай хаһаайыстыбатын ассоциацита бэйэлэрэ кыстыкка бэлэмнэниҥ үлэтин сүнньүнэн бүтэрбит. Ол курдук, киин котельнай өрөмүөннэриэн оттулларга бэлэм турар. Нэһилиэк сыныанар киинэ олорчу кыраскалаана. Субу күннэргэ бастах-остох өрөмүөнү ыыталлар. Онон кулуубу сотору үлэҕэ киллэрэллэр. Оттон олохтоох орто оскуола кэлэр үөрэх дьылыгар бэлэмин саас эрдэттэн саҕалаабыта. Онно үөрэнээччиларын эмиэ туһаммыттара. Субу күннэргэ спортивнай саалаларын өрөмүөннүү сылдьаллар.

—Арыылаах 50 миэстэлээх детсадын өрөмүөнэ хайыы-үйэ бүтэн. Үлэһиттэрин уоппускаҕа ыыталаабыппыт,—диэр Кылаанньаах нэһилиэгин дьаһалтатын баһылыга И. С. Кузьмин.—Оскуола, кулуун өрөмүөннэрэ ситтэ. Үлэни саас хаар хайдыаҕыттан саҕалаабыппыт. Онон билигин төбөбүт ыалдьыбат. Эрдэ дьаһанар ордук. Билигин кыстыкка бэлэмнэниҥэ хайа тыыттарбакка, күөх сайын быйаҥын сомсуһар толору кыахтаахпыт.

—Киниилэр баанньай хаһаайыстыбатын ассоциацита бэйэлэрин кыстыкка бэлэмнэниҥ үлэтин сүнньүнэн бүтэрбит. Ол курдук, киин котельнай өрөмүөннэриэн оттулларга бэлэм турар. Нэһилиэк сыныанар киинэ олорчу кыраскалаана. Субу күннэргэ бастах-остох өрөмүөнү ыыталлар. Онон кулуубу сотору үлэҕэ киллэрэллэр. Оттон олохтоох орто оскуола кэлэр үөрэх дьылыгар бэлэмин саас эрдэттэн саҕалаабыта. Онно үөрэнээччиларын эмиэ туһаммыттара. Субу күннэргэ спортивнай саалаларын өрөмүөннүү сылдьаллар.

—Арыылаах 50 миэстэлээх детсадын өрөмүөнэ хайыы-үйэ бүтэн. Үлэһиттэрин уоппускаҕа ыыталаабыппыт,—диэр Кылаанньаах нэһилиэгин дьаһалтатын баһылыга И. С. Кузьмин.—Оскуола, кулуун өрөмүөннэрэ ситтэ. Үлэни саас хаар хайдыаҕыттан саҕалаабыппыт. Онон билигин төбөбүт ыалдьыбат. Эрдэ дьаһанар ордук. Билигин кыстыкка бэлэмнэниҥэ хайа тыыттарбакка, күөх сайын быйаҥын сомсуһар толору кыахтаахпыт.

Национальнай оскуола концепциятын—олохха

МЫНДЫР ИДЭБЭ УҺУЙАР

Национальнай оскуола концепциятын олохха киллэрии сиха ыччатын интэриэһэ, кэпсэһиилэрин онгостуута ураты улахан сабыдыалламмыт буолара саарбаҕаламмат. Бу концепцияны ыытыыхтан өбүгэ умнуллубут өйдөбүллэрэ, дьарыктара, ырыалара-тойуктара хаттаан сергүүллэн, тиллэр кыахха киирэн эрэллэр, көлүөнэ утумнуурутар эрэл үөскүүр. Биһиги оскуолабыытыгар бу концепцияны олохха киллэрииги бэйэтин түс ньыатын киллэрэр кэһиилэн уруһуй, черчение үлэ уруоктарын учуутала, олус мындыр үлэйит А. С. Кривошапкина буолар. Кини үөрэнээччилэри өбүгэлэрбит мындыр идэлэриэр—сөрүө өрүүтүгэр үөрэтэр куруһуогун үлэтигэр тохтуом этэ.

Сөрүө өрөргө Акулина Семеновна эбэтиттэн Е. С. Пинигинаттан үөрэммит. Оттон Евдокия Семеновна өссө 1932 сылдаахха бу дьарыкка кэлии дьоҥтон үөрүллубут. Ол кэмтэн биһиги Хадаар быыгар бу дьыа кэриэ бу сэдах буолбут идэни баҥылаан үүнэр көлүөнэҕэ үөрэтэ олорор. Евдокия Семеновна кэрэ көстүүлээх, үйүн үйдэлэх сөрүөлэрэ республика дойду быыстапкаларын аҕан, тас дойду үрдүк көрдөбүллэх быыстапкаларыгар саалаларыгар эмиэ көрөөчүлэр биһирэбиллэрин ылбыта.

Кырдьаҕас сиэнин уустук дьарык барыы ымыгар-чымыгар үөрэнитэ, сөрүө кулуһуйун баламинигэ, кулуһун сөрүөну оруу-тэ, сылгы сиэлин сэлэҥнитэ, сиэл өҥүн ааҕыыгар, сиэли тыытыы, сыыйыы үөлэрин, тебелеоһун, куурдуу быраабылаларын, чыыстайдаабын утахтаабын ньымаларын, атахха ситин хатыыны, ситин эраастарын, сөрүөну төрүттэһиини, өйууларын ааҕыын, суолталарын о. д. а. элбэҕи Акулина Семеновна итэ кистэлэҥнэри баҥылаан баран аны туос бэйэтэ быыстапкаларга кыттар буолан барбыта. Итэ 1981 сылдаахха этэ. Ол кэмтэн субу аастыт сылдаахха диэри кини үлэлэрэ республика, Дальнай Восток, Бүтүн Союз, Россия быыстапкаларыгар көрдөрүллүннэ. Республика ыһыах көмүс ыллыгыах маастарын аатын ылла.

Биһиги кини эбэтэ үөрэппит кистэлэҥнэрин өҕлөргө үөрэтэр. Бэйэтэ анал программалаах. Мин бары ымыгар-чымыгар тохтообокко эрэ Акулина Семеновна сөрүөну өрүүтүн эрэ туһунан кэпсээнин эҥиэхэ тиэрдиим.

—Сиэл сөрүөну оруох иннинэ кэмэйин, хайдах өйуулаах буолуохтааҕын быһаарабын. Тоҕо кэтит өйолуохтааба, үйүна, хас өйуу туһэриллиэхтэҕэ, тоҕо өйчэхтоноро, халлаанчаара эмиэ биллиэхтэхтэр. Сөрүө тоҕо кэтит буоларыттан сүрүн ситиилэр ахсаанара тутулуктаах. Оттон сөрүө тоҕо хаһан буолара ситиилэриэн тоҕо суоннарыттан биллэр. Сөрүө икки туора ситиилэриэн сүрүс ситиини хатыйа тутуу ньыматыгар оруллар. Барыы сүрүн ситиилэри бирдэ хатыйа өрөн баран тоннох каллаҕа, өйуу баттах оруллуттан хурдук буолар. Итинник өйуу биир эрэтиэн ааҕыллар. Эрэот иннэ, кэннэ үкчү буолар. Өйчэхтэ иккиүс оҥ туттуллуон сөп. Таҥалайга харалаах маҥан ситиини хатыйа тутуллар. Таҥалай иккиҥ корунньах саахымат уонна туора. Саахымат таҥалайга хара уонна маҥан ситиилэр хас эрэот ахсын миэстэлэрин атастаһаллар.

Өбүгэлэрбит өгөһүктэрэ, кинилэр дьарыктара... Ханнык да бэйэлэх дорообоотун итэҕэйэ суох. Хайдах уонна бөҕөтө. Бу сөрүө хас көлүөнэҕэ бэриллиэн кэһиэ ситаан саҕаабат. Биһиги дойдуга Герой-эйэ Елена Васильевна Лукина олорор. Кини эбэтэ өрбүт сөрүөтэ билигин да сэҥэх сылдьар. Дьэ итэ. Сөрүө сиэл уонна ыал буолар. Кылыһан атахха ситин хатыы ураты дьулуурдаах, туллуурдаах.

Учуутал өбүгэлэртэн бэриллибит сөрүөлэри аны тылыта ис хоһоонуур, байытар. Сөрүөнү төгүрүк ньаа өрөн дьоҥнуо бэлэхтиэххэ сөп. Маҥан халлаанчаах кэйиит сөрүөтэ хайа да кобүөртэк итэҕэйэ суох. Ороҥнуо эмиэ кулуһун сөрүө оруллар. Дьэ итэ хурдук биһиги кэрэ айыыдаах, мындыр өбүгэлэрбит эйэн хаалларбыт дьикти дьарыктарын учуутал Акулина Семеновна Кривошапкина хат тылынэрэрэ, көлүөнэҕэ хаалларга быһаарыллыыта махталлаах, хаҥаллаах сүрэ. Атыы өскуолалар учуутал ыытан бу идэҕэ үөрэттэриэхтэрин, бу дьарыгы хас нэһилиэк ахсын тэнитиэхтэрин баар этэ.

Норуот өгөһүктэрин кистэлэҥнэрин толору баҥылаан, ыыллыа сыппат сэдэх табаардары оҥорон билигин күүскэ тэнийбит бартерга туһаныы, атын сирдэргэ атыыга таһаарыы дьаҥы, бука, хаһаайыстыбаларга барыстаах буолуо этэ. Национальнай өскуола концепциятын олохха киллэриниэн сибээстэн, бу үлэни дьарыгырар куруһуоктары аһан, кэлин онуу сыахтарга кубулутуохха сөп.

Р. СТРУЧКОВА.

Хадаар.

Оренбуре уобалаһыгар буолуу бөппуруостарын быһаарсыахха сөп.

Симонтарга ассоциация юрисконсультана Елена Борисовна Плужкова фермердэри кытта бөҕөнэлэһэр; дирекция хонтуоратыгар сарсыарда эрдэттэн кини толору буолар, кинилэр ааттаах бөппуруостары быһаартараллар.

В. Бушухин фотота. (ИТАР—ССТА).

Үчүгэй дьон туһунан кэпсиибит

БӨҔӨС УОННА ХОМУС

Бу олорон отучча сыллаҕыта атаһым Бүөкэ соҥуйан аҕай кэлбитин өйдүү түстүм: «Дьэ, Миитэ, чурапчыларга Калачев диэн уол пятиборьеҕа кыайа сыста. Ону баара 200 метри сүүрэн иһэн охтон хаалла...»—диэбитэ. Кырдьык, оччолорго Петя Калачев аата үөрэнээччилэр ороҥуоннаах спартакиадаларыгар [illegible] истахтаах... [illegible] турара, итэ туһунан олохтоох хаһыакка хаста даҕаны суруйбуттара. Оттон республика спорду сэмэрэччилэригэр Петр Калачев туспуун быһыытынан киэҥник биллибит.

СССР үтүөлэх тренера Д. П. Коркинна дьуулуурдаахтык эрчиллэн 1964 сылдаахха республикаҕа, Улан-Удэ куоракка буолбут Дальнай Восток зонатыгар, салгыы Россия үөрэнээччилэригэр чемпионнаан дьоҥуоскэрэтин үөрдүбүтэ. 1965 сылдаахха республика хапсаҕайга күрэхтэһиитин финалыгар Саха АССР спордун маастара Николай Корякины утары тахсыбыта. Бу хаҥсыһыы туһунан Петр Николаевич кэпсээнин эстиҕэйик:

—Эдэрбин, **формабар** сыгдьабын уонна тустар баҕа баар. Кинним аҕар атаҕа травмалаах эбит. Аһынным. Ыалдьар атаҕар туһэрим: табыгаһа суох, оттон бүтүн атаҕыттан ыллахпына, ыалдьар атаҕа хайдах уйуоҕай диэн тэлэгиини турдахпына, кинним байам атахпыттан ылан быраҕыта.

1965—1968 сс. Советскай Армия кэккэтигэр сылдьан самбонан дьарыктаммыта. Ураллаах байыаннай ииҥуруккэ үс сыл полкатын, корпуһун чемпионунан, армия, округ призерунан буолбута. Бэйэтэ этэриэн, уон кинлэ ыйаһыннаах сибиниэйиэн аналлаах йур оҥостон эрчиллиитигэр туһанара. Ыарыктаах аҕар атаҕар уон биэ[illegible] кордум. [illegible] ыарыыгытыттан ыла дуобат ороҥуоннааҕы федерацыятын председателиэн быыбардаан, бэрт айыныылаахтык уонна кэскиллэхтик улатан саҕалаабыта. Физкультуранан, спорду саҥалыгар, общественнай корреспондент быыбыытынан, сырдатар.

Петр Николаевич интернат-оскуолаҕа биэс сыл физрукунан, Чурапчы орто оскуолатыгар үс сыл организаторынан үлэлии-үлэлии СГУ историко-филологическай факультетын иҥиччэ тылын отделениетын кэтахтан үөрэнэн бүтэрдэ. Итэ кэнниттэн Амма орто оскуолатыгар үс сыл, 1984 сылтан сэтта сыл устата интернат-оскуолаҕа директордаата. Билигин Петр Николаевич С. А. Новгородов аатынан Чурапчы орто оскуолатыгар организаторынан ис сүүкүннэтэн бэриэн үлэлиир. Кини хаппа үлэлиирин быыһыгар тухары оҕолоох дьиэттэр сайдыылаах кинигэ гынан иитиигэ, үөрэтиигэ үтүө ыыратан биэрэр. Салайааччы, интэриэччи быыбыытынан үөрэнээччилэр бэйиэ салайыныыларыгар, үрдүкү кылаас оҕолорун сэбиэтигэр итэҕэлэ улахан, миитиэн үчүотутар турар оҕолору кытта үтүө интэриэйдэтэр үлэни ыытар, оҕо кэмигэр учуоттан уҥуоллары-гар сүүрүн болдьоҥотун уурар. Кини ураты дьоҕурун таба тайанан, бириэмэтин туһалаахтык атаҥар усулуобуйатын тэриллэрэ, үлэ түүгүттэх буолар. 1981 сылдаахха организатор Петр Николаевич Чурапчы орто оскуолатыгар «Дьиэрэҥкэй» диэн дьикти аатталаах оҕо ансамблын ороҥуоммутугар аан маҥнай тэриллибита. 1986 сылдаахха [illegible] ансамбль «Дьиэрэҥкэй» [illegible] народнай диэн бочуоттаах ааты ылбыта.

Калачевтар кэргэттэригэр ыалдьыттыы олорбохпуна, дьиэлэх хаһаайка Евдокия Михайловна саха бастыҥ уустара оҥорбут хомустарын кэлии-кэлии, бириҥ-бириҥ уоһуктар тиэйэн, нарын ньаа сыыйа тардан иһитиннэрдэ. Онно, доҕоттоор, ырдьык этэбин, ньомус дэрбоон көҥүл күйүөрэ, тыыннаах ырыа сылаас ыһыаҕа дьиэрэҕийэ түста. Калачевтар коллекцияларыгар күүлэх Яковия бамбуктан **оҥоһуллубут, быанан** тардан оонньуур хомустарын кыһи нэрэхсиир. 1984 сылдаахха республикаҕа хомусчуттар семинардара тэриллибитэ. Итиннэ Чурапчыттан Калачевтар дьиэ кэргэннэрэ хомуска ойоҕоһуннарра кириэс сэнэрэнии ылбыта. Бу иннинэ маҥнык ансамбль республика да урдунан суох этэ. Онон биһиги дьоммут бу үтүө дьыаланы Саха сиригэр бастакы саҕалаччыларынан буолбуттара.

Аан маҥнай ийэтин сүбэтиэн улахпарра Лена хомуһунан үлүһүйбүт уонна үс быраатын—Женяны, Колянны, Петяны баттын Авчыны бэйэтин идэтигэр үөрүйбута. Билигин сэтэ кинилэрэх хомусчут Калачевтары республикабытыгар үчүгэйдик билэллэр. 1989 сылдаахха бэс ыйыгар Амур уобалаһыгар ыытыллыбыт Саха сирин культуратын уонна искусствотын Күннэригэр «Чороон», «Эрдэ» ансамбллары, СССР [illegible] артистката Анетика Ильиная, Саха Республикатын үтүөлэх артистара Петр Пестряковы, Марфа, Сергей Расторгуевтары кытта тэҥнэ биһиги бириҥ дойдулаахтарбыт, Калачевтар дьиэ кэргэттэрэ, ситиһиилэхтик кыттыбыттара. Төбөлөөх иитии саҕаатан кинилэргэ Серышевскай ороҥуон олохтоохторо, нуучча дьоно, түмсэ охсон, бэрэ ыллаҥ нэм иһигэр, сиэдэрэй хоһоонноох фотоальбому оҥорон анаан-минэн бэлэхтэбиттэрэ буолуоҕ...

Евдокия Михайловна интэриэччи, учуутал быыбыытынан талаҥнан кини үөрэнэр хомсоччуттарын чаҕылхай ситиһиилэрэ толору көрсиллэр: норуот айымыыларын ырыыр Бүтүн Союзтаабы фестивалларын хас даҕаны тоҥуллаах. 1991 сылдаахха Дьоҥуускайга буолбут хомусчуттар Аан дойдутаабы бастаны фестивалларын лауреаттара. Ансамбль салайааччыта Евдокия Михайловна сүүрбэ икки сыл устата старший пионер-бөһаатайынан ситиһиилэхтик үлэлээтэ. Билигин Дьокуускайга фольклорнай ансамбль салайааччыларын курсун бүтэрэн 25 оҕону хомус дьикти абыраҕар үөйбэр. Биллиилэх туспуукут нуучча Игорь Кудрявцев уолун Славаны республикатааҕы Лука Туркин конкурсун лауреатыгар тиийэ үөнньэрдэ...

Үчүгэй ааардаах диэллэр Сонко этэллэр. Калачевтар —спортивнай дьиэ кэргэттэр. Леонид Калачев, биллиилэх бөҕөй Гаврил Нохтунскай эрчиччийиитинэн, 1000 м, 3000 м дистанцияларга республика үөрэнээччилэригэр чемпионнаабыта. Дальнай Восток зонатыгар бөҕис миэстэлэммита. Бөҕөй оскуоланы бүтэрбит Коля туспуунан таптаан дьарыктанар. Ийэлэрэ Евдокия Михайловна, учуутала Иван Андреевич Антипин салалтатынан, 1966—1968 сс. спортивнай ориентированиеҕа республикаҕа бастаан турардаах. Настя Картузова, Саша Степанова, Илья Васильев, Сергей Турантаев буоланнар Саха сирин спортивнай аатын Красноярскайга, Сибирь уонна Дальнай Восток зонатын күрэхтэһиилэригэр, ситиһиилэхтик көмүскэн, бөҕис миэстэҕэ тахсыбыттара. 1966 сылдаахха ороҥуоммутугар аан маҥнай тэриллибит дьахталлар спартакиадаларыгар сүүрүүлэргэ уонна үрдүгү хотуугэ бастаабыта.

Бу суруйуубун «Бөҕөс уонна хомус» диэн аатталаатым. Күүс уонна кэрэ дьиэрэҥнэриэн бу сабаҕас саха ыалыгар сылдьан биллим уонна биир дойдулаахтарбынан диэн туттуу сылгас үөрүүтүнэн ыысталлаан, кинилэр талаанларыгар сүгүрүйэ сахалыы саргыны ураатхайдыы уруйу эттим...

Д. ЭВЕРСТОВ.

Мунньах мунньаҕынан. Ол эрээри оройуон дьаһалтатын баһылыга И. С. Сивцев бу ыытар мунньаҕын көрөр бошпуруоһа онтук судургута суох буолла. Сүбэ мунньахха ыҥырыллыбыттар ортолоругар оройуон прокурора, налоговай инспекция начальника, «Чэчир» кыра предприятие, эт-үүт комбинатын уо. д. а. кэмэ тэрилтэлэр салайааччылара, баанынай хаһаайыстыба ассоциацыятын представителэ, баҥылык бэйэтин араас бошпуруостарга солбуйаачылара баалар. Дьэ маныык таҥымнаах мунньах туох бошпуруоһу дьүүллэстэ?

Оройуон дьаһалтатыгар
ХАЙДАХ ХАРЫСТААН ХААЛЛАРАБЫТ?

Баҥылык И. С. Сивцев ону маннык кириҥ тылынан саҕалаата:

—Бүгүн биһиги барыбыт иннигэр, оройуон экономиката хаһаайыстыбатын быһаарарга эппиэттээх кэм тиҥэстэ. Кураан быйыыта-майгыта аанньах курдук буолла. Барыа чиҥнэн, эйилгитэ өҥ эргиллэр кэмэ-кэрдиитэ биллиннэ. Быһата, быйылгы үүстүк дьыла мүлчү көтөн хайдах даҕаны сүөһүбүтүн аччаппат тобулун быһаарыллар гына дьаһалыахха. Онон бу тула кэпсэтэр наада буолла.

Кини иннинэн салгыы маныаха бэйэтин санааларын үллэстэр. Туох-ханнык иннинэ, дьиксиҥэрдээҥин эгэр. Ол курдук, быйылгы дьыл кураанытын сиэттэрэн, онуоха аны үоскээбит быһыы-майгы үүстүта, урукку биҥэ экономическай сибээстэр үрэллиилэрэ эпсэн үгүс хаһаайыстыбалар сүөһү ахсаанын сарбыйар толкуйдаахтарын, онуккка тиийиэххэ сөбүн уонна ол кимиэхэ да кистэл буолбатаҕын ыйар. Итинник омсолоох санааны хайдах да суох онорор, кылаабынайа, баар сүөһүү (общественнайы, чаһынайы) оннунан хаалларар суолларга тохтуур.

Баҥылыанньа, кырдьык, үүстүк. Алаастарҕа былааннаах от 20-са эрэ бырыыландыылыллар кыахтаах. Иннигэр эмэ күүлата-саҕата өгнөох. Бу мэлдьэнилибэт. Оттон үрэхтэр үчүгэйдэр. Маҥтан кэлии оттотуохтарын сөп. Бу сүөһүнү киттэрсэ биир биҥэ чинчи буолуон сөп диэн сыаналыыр баһылык. Иккиһиэн, баанналар өрүскэллээхтэр. Бурдук, күөх үүнээйи тахсыыта эрнэ-дэхси үчүгэй. Балары дьүөрэлэһиннэрэн, дороххой аҥылыгы ситиһиннэрэн биэриэхэ сөп. Үсүһүнэн, мэччирэҥ куһаҕана суох. Маны туһанан кыстыкка тэрээһиннээхтик киирэри быһаран, сүөһү үчүгэй, өҥ турууһун иһин мөккүһүөххэ.

Кураан күннэри тиэлэх баттаһа барыа сүрүн звенолар, биирдиилээн дьон ходуһаҕа күрүөмнээхтик үллэлиллэрэ аахсыллыбат буолар туһа эмиэ суох. Манна ордук чаһынайдар кыахтарын ылыахтарын учуоттуур наада. Ону аанан кинилэргэ табыгастаах усулуобуйалары эбии көрдөххө оттоохун өссө күүскэ ыытыллара саарбахтаммат. Билиитэ ходуһаҕа аасыт сыллаҕар эбэх звено, киһи үлэлиир. Барыта 122 звенолаах 1155 киһи тардылынна. Ол дьүгэр Нуотараны киллэрэн туран оройуон тас өрүтүгэр 34 звено, 367 киһи оттуур. Бу улахан күүс. Маны киһитин ахсаанын өссө 1500-кө тиэрдэр сорук турар.

Хаалбыт кэмнэ бу күүһү, моой отчуттары өссө хайдах тэриллэн оттотуохха, сүөһүнү иитэр тобулун быһаарыахха сөбүй?

Маныаха сүбэ мунньах кыттыылаахтарын толкуйдатарга сорох сабаҕалааһыннар этиллэллэр. Бастатан, биирдиилээн дьоҥҥо, баанынай хаһаайыстыбаларыгар звенолар оттоон барбыт сирдэрин кэҥэллүүрэг. Урукку курдук күһүҥҥүнү кэтэһиннэрбэккэ, араас мэһэйдэри оҥорбокко уонна 100 бырыыһан оттоон ылларга. Иккиһиэн, кыстыкка киириҥ кырыымчык аҥылыктаах хаһаайыстыбалар сарбыйарга суоттанар сүөһүлэрин дуоҕабардаһан чаанынай малларга, дьөҥүс үлэ коллективтэрыгар көрүүгэ биэрэллэрин сүбэлиирэг. Маны кыс ортото буолбакка күһүҥҥүттэн дьаһана турар сөп. Бу сүөһүнү ылар, дуоҕабардаһар дьон усулуобуйаларын көрүүллэриҥэр, кыахтарын аҕыйалларыгар эргичи табыгастаҕын эмиэ ураанумуохха. Үсүһүнэн, общественнай да, чаанынай да сүөһү уна-хаҥас тутулларын, оройуон тас өрүтүгэр тахсарын хаарчахтыыр усулуобуйалар көрүллэллэрэ уонна олор механизмнарын тобулунар хайдах да наадата этиллиэ. Бу оройуон дьаһалтатынан сүрүннэннэхтээх уонна хонтуруолланыахтаах. Тордуһүнэн, эмиэ итинниктэртэн сарамаҕайдаан, сүөһүнү госзаказ эрэ иннинэ гуманы көҥүллүүрү көрөрө диэн.

Бошпуруос итинник улам дириҥэн, учуоттуур, ыйаанынга ылар өрүттэрэ алдьаан биэрэн истэ. Ол да буоллар ыҥырылаах табаарыстар барыа да уонсай дьыалаттан туран киэриэстээхтик уонна ымпыктаан-чымпыктаан көнсэтиһиннэриннэн сыыйа сүиньүн булан барар.

—Бошпуруос сөптоох. Сүөһүнү сарбыйбат наада. Ол туһуттан дьоҥҥо оттуурга кыахта биэриэхэ. Итиэ, этиллэрин курдук, сири көҥүллүөххэ, өссө аанна баран мэччирэҥи кытта оттотуохха. Итиннэ сүөһү тиийбэт, ким да гиэнэ буолара биллибэт сирдэр суох буолбатахтар. Ыллыыллар, туһаныллар. Хаһаайыстыбаларга табыгаһа суохтарынан туһаныллыбат сирдэр диэннэр эмиэ баалар. Холобур, күөллэрэ-уулара уолан, дьүөдэҕэ кубулуйбут эбэтэр техника кыайан сыдьыыбат сирдэрэ. Онон, оттуох диэтэххэ, сир албах. Сири балаҕан ыйыгар буолбакка билигин көҥүллүөххэ. Звено оттоон барда да эмиэ.

Аны, туох да диэбит иһин, ыанньык сүөһүнү остэриэхэ. Атын группа сүөһүнү тутуннунар. Маныаха эмиэ былааны таһынан контрактациялаһары ситиһиэхэ, бу өрүтү улаатыннарары туруорсуохха. Ол дотация суотугар буолуо этэ,—диэн эт-үүт комбинатын директора С. Н. Яковлев этиитэ ылыннарылаах тыа иһиллиннэ.

Кэнниҥ уонна турбут бошпуруоһу өйөөччү улам албыр. Быыһыгар баар үоскээбит балаҕыанньаны чахчыларынан чиҥэтэн ситэрон этээччи да суох буолбата. Холобур, быйыл райпо иэҥҥэ 1200 тонна комбикорм кэллэ. Маны сельсовет хаһаайыстыбаннай кинигэтиэн түҥэтэргэ туруорустулар. Тоҕо? Тоҕото биллэр. Бу байлаах сайытыгар итиэ ангардас бурдук суоҕуттан сибининьэни ылорон батара сатаанын албаан эрэрэ даҕаны толкуйдатар. Аҥылык итиннэ ыпчыйыыта билиитэн кестүүлиир буоллаҕына, эгэ күҥүн тутуннан эргиллиэй?

Эбэтэр биирдиилээн уонна дьөҥүс баанынай хаһаайыстыбалара хайдах дьылҕаланыахтарай? Быыл ангардас иннинэн оттуулар. Оттон сүөһүлэра 20—30, онтон албох эбэт. Кинилэр уонна ыаммат хаһаайыстыбалар, коллективтар, быйылгы бастакы дьыктан соҕуйбуччча - чачайбыччча быстах санаатын сүөһүнү сарбыйарга барыахтарын сөп эбэт.

—Чаанынай да сүөһүлээхтэр балаҕыанньыларга а р а а с. Сорох тор тумсуларын утаат тоннуталаэтилэр. Баларга оттуур кыахта биэриэхэ.

—Оту атыылаһыы бошпуруоһа сиҥ-биир турар. Оройуонҥа онуоха от фондата көрдөрүөххэ.

Кураанаабыттар ахсаанарыгр кинрбиит быһыытынан даҕаны, иннинэхэ оссо үбүнэн комолоҕуннэрэри туруорсуохха.

—Чаанынайдар сыаналаата турарынан ордук быыл эти, сүөһүнү хото туттар былаанналаахтарын тумнар табыллыбат. Онон кыалларынан сүөһүнү иттэлларигэр тоҕоостоох усулуобуйалары көрө сатыахха. Кемэ баар буоллаҕына, дьон да интимнытын кыргарга турунуо суоҕар саарбахтаммат.

—Нолуотунан, дьаһалынан маһарыйа сатыыр дьыала бинир орто. Дьоҥҥо ойдотүү үлэтин ыытар, сүөһүнү иттэлларигэр барыа ортунэн общественнайы кытта тэҥ усулуобуйаны көрөр сөп. Ол эрдэтин кыайылыаах эрэ буолуо.

Дьэ иннинник чахчылары биирдии ырытыһан мунньах кыттыылаахтара бинир сүбэҕэ кэлэллэр. Ол эбэтэр, оройуон дьаһалтата бу туруорбут, бошпуруоһун олохха киллэрэр иннаттэн, кылаабынайа ону чиҥэтэр суоллар көрүллүөхтэхтэр диэн буолла. Холобур, дьоҥҥо, коллективтарга хаалбыт сири көҥүллүүрү таһынан, республикаттан комбикорму эбии туруорсар, сайаапкалаах саҥа техника кэлиитин турдэтэтэр, ону тэҥэ барыа ханаалларынан, ол иҥи, баҕар, «Чэчир» кыра предприятие да иҥҥэ буоллун, кыра техниканы булууну кинилиир наадата этиллиннэ.

Түмүгэр, бу сүбэ мунньах сүүмэҕэнэн оройуон администрацыятын баҥылыгын дьаһаллы таҥыста. Маныаха, бу дьаһал иҥиҥнэхтэр, хаһаайыстыбалар баҥылыктарын, салайааччыларын өрүттэн ханнык да ревизиялаһыны суох толоруута ыыллыахтааҕа чопчуланан этиллиннэ.

С. СМИРНИКОВА.

Үүнүү-92
ЗВЕНО ТҮБҮКТЭРЭ

Төлөй отделениетыгар үрдүк үүнүү арендтай звенота бурдуту ыҥыынан дьарыктаммыта 3 сыл буолла. Быйыл сааскыттан сиилэсчиттэр звеноларын кытта холбоҕон 8 киһилээх, 5 трактордаах, 4 комбайнаах бөдөҥ звено буолбуттар. Өссө эбии бэйэлэрин олохтоох коммунальнай хаһаайыстыбаларыттан саҥа кэлиэхтээх Т-150 тракторы ылыахтаахтар. Онон техниканан хаачыллыбат курдуктар эрээри, ханна да буоларыныы, саппаас чаас кестүбэтэ иннилэрин-атахтарын кыаҕылыыр.

Быйыл саас 325 гектар сиргэ бурдугу, 70 гектарга сиилэс буолар культуралары ыспыттар. Ону таһынан 300 гектарга наардаһыны ыыппыттар. Звено салайааччыта А. В. Коржин: «Кэмигэр ардаан бурдук үүнүүтэ куһаҕана суох буолуоҕу. Үүнүүбүтүн хомуйарбытыгар тастан кими да көмөлөһүннэрбэт санаалаахпыт»,—диэн ыаҕар эрэнэрдин этэр. Арендтай звено буоруохтарыттан маниа, уопсайынан, үлэ-хамнас кудумсуйбут. Урукку сылларга тиийэ эмэ уһуннук [illegible]тар үлэлэр аҕыйах хонугунан үмүрүйэллэр, иннинэ былааннар эрдэттэн эрдэ оҥоһуллан, үлэ дьөҥүгар эрэмньини үөскэтэллэр, ордук таһаарыылаахтык, көхтөөхтүк үлэлиигэ кыаттыыллар.

Сиртэн быйаҥы ылаачылар иннилэрин көрүүнэр кэскиллээх дьаһалларынан баанныларын күрүөлээһин буолар. Икки сыл устата бурдукка анаан 10 км уһуннаах бүтэй дуоҕабардаһан туттардылар. Ону таһынан күөлтэн күөлгэ ууну бырахтаран хаһаанны биир тыын суоллаалаах боппуруоһунан буоларын таба ойдуулаан. Итэ үлэҕэ эмиэ ылсар баҕалаахтар.

Эйилгитэн саҕалаан албэх сыллаах окко анаан саҥа сири оҥоруохтаахтар. Ону арыый эрдэлээн быйыл күҥүн үүнүүлэрин сып-сап хомуйаат, итэ үлэлэриэхтэр сир тоҥуор диэрэ киирсэр саанаалаахтар. Буолумуна, сирдиэ кириэнэх турар да кэмэ кылгас. Ону өрүгүнэн сиртэн быйаҥы ылаары үрдүк үүнүү звенотун хоһуун механизатор уолаттара кэмнилээхтик үлэлиилэрэ сыы сыыдьаллар.

«СО» корр.

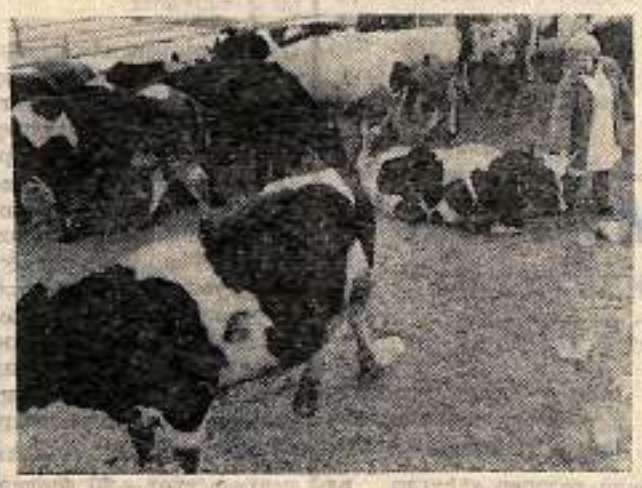

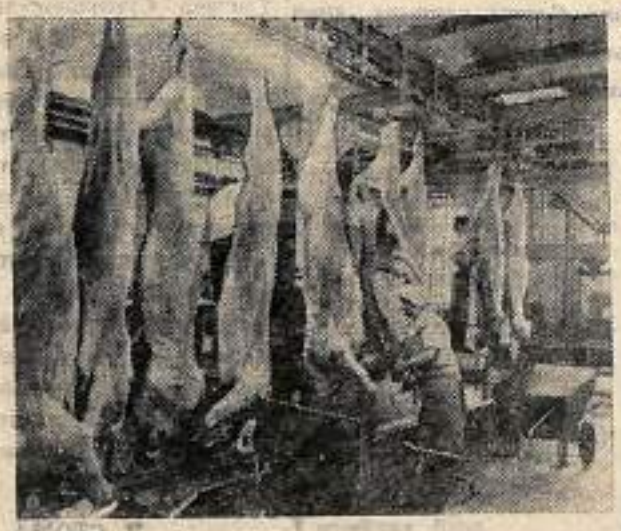

Суоҕу күннэргэ эт комбинатын директордара бэрт улахан толкуйга түһэн олороллор. Холобур, «Волгоградскай» эт комбинатын холодильниктара баалы бородуукуйаларынан туолуулар, олору ханна да гынар ыахтара суох. Сыл саҕаланыаҕыттан 500 рабочайы уонна сулуспалааҕы төлөбүрэ суох уоппускаҕа ыыппыттар, хаалбыт 1400 киһи, кинилэри суохтаппакка, үлэлэрин толору ыыйаллар.

Комбинат колхозтартан уонна совхозтартан ыах этии 24-түү, сибининьэ этии 20-лии солк. тутар. Олорүү уонна астаанын кэнниттэн эт сыаната туһаныыаҕынан 45 уонна 35 солк. тиийэ үрдүүр. Халбаһыны оҥоруута эти бэлэмнээбит кэмнэ ыах эта кг 80, сибининьэ этэ 60 солк. буолар. Итиннэ барсы ылыыга итиэннэ астаанныгна надбайканы уурбут кэмнэ, 1 кг халбаҥы сыаната 64 солк. 02 харчыга тэҥнэһэр. Онтон араас наценкалар эбиллэллэр, ол түмүгэр маҕаһыынна тиийэн атыыланыыта-гар кг халбаҥы сыаната 94 солк. 24 харчы буолар. Онон комбинат кг халбаҥыттан баара-суоҕа 3 солк. 31 харчылаах барсыылар. Итиннэ көстөрүүнэн эргиэн тэриллэрэ туту да: оҥорбоҕо олороннор сүүйүүлээх тахсаллар, бэлэм бородуукуйаны сыанатын чиэппэрин үрдэтэн атыылыыллар.

Эргиэн тэриллэрэ тохсунньуга рынок бастаны уруоҕун ылбыттара, Комбинат кыайан атыыга барбатах бородуукуйаны төттөрү ылбатаҕа, онон сыанатын түһэрэн атыылыыргга күһэллибиттэрэ.

Снимоктарга: комбинат премиҥа Мария Романова колхозтартан уонна совхозтартан киирбит сүөһүлэри тутар; эти астаанын сыаҕар; комбинат үлэһитэ Елена Попова полуфабрикаттары термообработкаҕа бэлэмниир.

Э. Котляков фотолара уонна тексэ. (ИТАР—ССТА).

Оҕолорбут барахсаттарга
ЭҺЭМ ОҔОННЬОР КЭПСЭЭНЭ

—Биирдэ алдьархайдаах быыстаанна түбэһэ сылдьыбытым түүнэн, хата, мин оҕолорбор кэпсиим, —диэн-диэн сүүс биир саанын туолбут эҥэм оҕонньор маҥхайа сатаан баран саҥаран кистэр үһүн, хойуу бытыгын түөрэ-маары соҕуммахтаата. Биһиги, оҕолор, үөрэн аймалаһа түстүбүт.

Биирдэ мин сайылык ыалын оҕолорун кытта дьаҕьанын ыраах хоноөрүү барар буоллум. Икки күн аҥыыр өйүө, ньит-хомуос ылан айаммытыгар үөрэ-көтө турунубут. Ийэм эрэйдээх барарбар: «Оҕолору кытта дьюбэлэһиэ», арахсан мэҥэ атах-балай барыма, билбэт сиргэр жунан хаалыаҥ», —диэбитин барар омуммар буолан, «сөп, сөп» диэн толоруох аҕай буоллум.

Бастаан утаа айаммыт сүрдээх көрдөөх этэ—ити моҕотойу сырсабыт, ити дьаҕы эккирэтэбит. Кэнниттэн сылайдыбыт, кинэлик ыалта тиийибит саҥана үксүбүт ыран хаалла. Билбэт ыалбытыгар хоннубут. Кини эрэ буоллар толлон оргуйдук саҥарабыт, кэмнэн хамсанабыт. Сарсыарда түрэн дьаҕьаннаар курдукмутугар бардыбыт. Дьэ, кырдьык, наһаа дьаҕьаннэах сир буолан биэрдэ, көрдөх ахсын ыраах эмиийин саба бөдөҥ дьаҕьан кытаран өлөрор. Бары чугас-чугас сырыттыбыт, кинэлик дьаҕьаммыт убаан барда. Улаҥулаах биирдиилээн быдаан бардыбыт.

Арай, мин соҕотоҕун курук сакатыттан баран, [illegible] истахпына, үөһэ тиккэ туох эрэ хачыгыраата. Хантас тыынан булан көрбүтүм хайдах эрэ күөхтүүгү күтүөт дьүҥүнээх, хап-хара оҕуруо курдук төгүрүк харахтаах, үүт-үөчү кутуйах курдук кыыл олорор. Миигин муоҕурдаабыттым. Кэннэйа-кыннэйа көрөр. Мин наһаа тарпаатым, тутан ылыахпын баҕардым. Кыылбынаан болачча бэй-бэйэбитин утарыта көрсөн турдубут. Ол иккиардыгар кыылым сарайа түстэ да, тиэттэн тиэнэ таллаҕан ойуур ийиэ диэн бара турда. Мин наһаа соҕуйдум, муоҕурдаатым. Өссө көрүөхпүн, кыаллар буоллаҕына, тутан ылыахпын баҕаран, эккирэтиһэр киһи буолан биэрдим. Кыылым биир кэм ситиэхчэ ситтэрбэт. Озөрдөҕүнэ, кутуйахтан эрэ улахан, коттөҕүнэ, кынаттанар. Дьэ дьикиэ кыыл. Мин эккирэтиһэр саная кирдэ. Дьаҕьаннэах иһиппин мас төрдүгэр ууран баран, эккирэтэ турдум...

Кыылым ситтэрбэтэ, алаас хоту тыатын саҕатыгар кэлдибит. Кыылым биир өкөгөр, мунгур маска ыттан эрэрэ баара да, костүбэт буолан хаалла. Хатан хаалбыт маҥы муоҕурдаан одуулаһа турар биир мутук аҥыгар хайаҕас баарым буллум. «Ол хайаҕаска киирбит буоллаҕа», —диэн саная, ыттыбытынан бардым. Сыра бөҕөнөн тиийдим. Хайаҕас устун иллибин батары биэрэн харбыалаан көрдүм—туох да биллибат. Тиитим мунгура хайаҕаспыттан чугас эбит, оном салгыы онно ыттыбым. Аҥар атахпын биир хайаҕаска батары биэрдиэн уонна нэйиилэ тардыстан үөһэ ыттым. Көҥдөйбөр биллэҥ түһэн сыттан алдаан, [illegible] атаҕар уон [illegible] диэ[illegible]ы көрдүм. Хараката бөрт буолан, туох да костүбэт. Иллибинэн харбыалаатым. Хайдах эрэ сылаас биллэргэ дылы тыынна. Онтон эр ылан өссө төгүл лаппыйан уунан иликим төбөтүнэн туох эрэ сымнаҕаһы таарыйдым. Иликим «дьар» гынна да, кыйамматым, өлүү болдьохтоох диэбиккэ дылы үктэкэн турар мутугум тоту ыстанна, хайаҕаска укпут атаҕым мунчу барда. Мин көҥдөйбөр бөрт иэйиилэ, биллэҥ түһэн сыттым. Ол сыттан атахпынан биэрэн мутук буллум. Дьэ хоскутуйа быыстыйдым. Икки иллибин көҥдөй устун уган уунан көрдүм тиийэр эбит. Атахпын укпут хайаҕаспынан күн уота кирэриэн көрдөхпүнэ, кыылым кириийэҕинэн кириийэн сытар. Кыылбын ылаары, икки иллибин өссө лаппыйан уумматуван көҥдөй устун түһэн хаалларым.

Ыксаан мохсон көрдүм да, кыайбатым, «оллум» диэн саная - охсулуина. Биирдэ өйдөөн кэлбитим маҥым охтон хаалбыт быыыылаах, көннөрү сытар курдукпун. Ити барыта чычыгыйыах түгэнэ буолбута. Итиннигэр тумнаста сыһа-сыһа иэйиилэ эҥирийэн тыына сыттым. Ол иккиардыгар үдун-бадык дьон саҥатын иһиттим:

—Баҕа курааанах мас бу баар эбит, маны эр биэҕиҥ,—дэстилэр. Биир киһи мас хайа барбыт сиринэн сүгэн олуйан баран табаарыһыгар: «Маспыт маҥан хайдыыһы көмөлөс»,—диир. Иккис киһи кэлэрин кытта мастара иккиэн аны хайа барда. Кэлин иэтиһбитим, хайдыбыт мастарын төбөтүгэр киһи, ол аат мас сытар уһу. Дь[illegible] ол оҥу көрөөт уолуйан, хаһыытаһа түспүттэр, бууттара быстарынан куоппуттар. Ити курдук үлүгэрдээх өлүүгэ түбэһэн баран, хорбаччаҕа тиийиэхэ ити курдук быыһанан турабын.

И. ХОЮТАНОВ.

ЛИТЕРАТУРНАЙ МУННУК

СЭМЭН ТУМАТ

САҢА ХОҺООННОРУТТАН

Суруйааччылар союзтарын саҥа чилиэнэ Семен Андреевич Попов—Сэмэн Тумат бэйэбит ортобутугар олорор, үлэлиир. Кинини күн ахсын көрөбүт, кэпсэтэбит. Оттон суруйааччы саҥа айым-ньылара ороҕон, ону аанан республика бары аҕаччыларыгар олох атын өйүгэ-санааны саҕаллар. сонуннук көстоллөр, аҕыллаллар. Биһиги саҥа чилиэнтэн, саҥа күүстэн өссө эл бэҕэй эрэйэбит, күүтэбит. Сэмэн Тумат билигин аҕаччыларын эрэллэрин толорор туһугар эл бэхтик үлэлиир. Сотору кэмнэн кини саҥа аймыныытын аҕыахпыт диэн толору эрэллээхпит.

Поэт Иван Мигалкиҥҥа анныыбын.

Суох, доҕоор, таптаны
Сүтэрдэххинэ эрэ
Баарын өйдөөбүттүү
тыыннаһыма.

Баар—таптал!
Баар—бэйиэ!
Баар ол суду—
Бу күн сиригэр
Баарыгай таптаны
Төрөтөр уһатар
Толкуйдаах уол оҕо диэн
Төрөппүттэригэр,
доҕоруом.

Дьиҥэр буоллаҕына,
Дьолу суохтуу
сорденноргун даҕаны—
Дьоллоохчуун, таптал эрэ
Буһарар-хатарар
Кутаатыгар аллаҥар.
Дьэ уонна Таптал суох
Диэ бөрт киһи!
Таптал баар буолан
Ытыыр-ыллыыр
Дьоллоохчуун эҥ,
доҕоруом!
Арай ону сатаан
ситимнээ,
Арай ону нарын тыыннаа!

x x x

Эн миэхэ кэлимэ,
кииримэ
Эрэйбит-муммун саната
Өйбүн-сүрэхпин эмимэ
Өсөһүү сорун соноо
Сылайдым барыттан.
Сүрэх сыныаныан
баҕарар.
Олох кубулҥатыттан
Дуҥнам куотарга
дьулуһар.
Хаврдаах лабаа көмөҕөр
Хаан ыллаабыт
ыллык суолбар
Хайдах эмэ тыынан
арай тиийиэ.
Төбө эрэ чэпчиир этим.

Үгүс кыыллар киһиэхэ былыр-былыргыттан бэриниилээхтик сулуусналыыллар- куоскалар кутуйахтары туталлар, ыҥырыа муот хомуйар, ыт маныбыл буолар, бултаһар. Ыт оҥтон да атын үтүө дьарыктарын түһүнэн уус-уран айыныыларга, кинилэргэ элбэхтэ суруйбуттара, кинилэхэ ааматыныык туруорбуттар да суох буолбатахтар. Ыт оҕо ньыыта диэн өйдөбүл норуокка эмиэ баар. Биһиги итиннэхэ үөрэнэн хааламмыт буолар-буоллуохтаахпыт курдук саныыбыт. Ардыгар кыыллар бэйэлэригэр букатын дьүөрэтэ суох үлэни эмиэ толороллор.

Кыыллар сэдэх „идэлэрэ“

Холобур, Америка куорттарыгар дельфиннэри харабыл быыыытынан туһаналлар. Анаан-минээн үөрэтиллибит дельфиннэр сөтүөлүүр сиртэн чугас уста сылдьан дьоҥҥо аҕыллаларга анаан тардыллыбыт угаайыларга киниилэри угуйан аҕалаллар. Швецияҕа Евале куораккa 2 метр үҥүнээх удавы харабыл оттостубуттар. Хаһаайын түүн киирэннэр хаста да кассаны халаабыттарыттан зоопарктаттан анаан-минээн үөрэтиллибит удавы ылбыт. Удав күүгүн аналлаах дьаайыыкка утуйар, түүн дьиэ устун сылдьар. Англияҕа шахтердар сиргэ анныгар үлэлии киирэллэригэр каварейканы ылаллар. Кини дьаатталах гаһы билэр. Дьоҥҥо ити курдук туһалаан баран чыычаах сонно тута өлөр—кини кыра даганы тулуйбат.

Оннооҕор эбисийэскэлэри туһалаах үлэҕэ үөрэтэллэр эбит. Ол курдук, Таиланда эбисийэскэлэр үлэлиир бүтүн фермалара баар. Кинилэр дьоҥҥо дэбигис ньыйтарбат үлэлэри толороллор—25 м үрдүктээх, киһи тутуһар, үктэнэр мутуга суох пальмалартан кокосовай эриэхэлэри хомуйаллар. Үлэһиттэриэн эбисийэскэлэр куһаҕана суохтар—күнүгэ 1000 тиийэ эриэхэни хомуйаллар. Оттон үөрэтии сыаната улахана суох—40 доллар. Таиланд Сураттани диэн провинцияытыгар 800 эбисийэскэни үлэлиит быыыытынан туһаналлар. Оҕуруоккa үүммүт сыыс отуу ыраастаабыҥҥа кыыллары эмиэ туһаналлар. Голландыяҕа помидор үүммүт сиригэр кроликтары ыытан кэбиспиттэрэ биир да помидору алдьаппанна эрэ сыыс отун бүтүннүү ыраастаабыттар. Соҕуруу Америка хлопоктаах плантациялыыгар хаастары ити үлэҕэ туһаналлар.

В. СТОМА,
биолог.

Эҕэрдэлиибит!

Истэнник, күндүтүк саныыр, кинилиин быраатыын, таптаалаах төрөппүттэрбитин Евдокия Митрофановна уонна Николай Николаевич КАЖЕННИННАРЫ ыал буолан торуу буруолуу улаатыыбыттара, иҥирэх саная-аах ийэ, ааламаҕай саная-аах аҕа буолан ньирбалаччы олорбуттара 25 сылы туолуутунан ис сүрэхпиттэн аҕэрдэлиибит. Алтыс аргыстаах өссө да үйэнэн, дьоллоохтук олороргутугар доруобай буоларыгар баҕарабыт.

Кыргыттаргыт: Наташа уонна Муся, күтүөккүт Женя, убайгыт Петр Ефимович.

x x x

Күнду аҕабытын АРЖАКОВ Роман Романовичы 55 сааһа уонна күн күбэй ньэбит АРЖАКОВА Анастасия Васильевналыын ыал буолбуттара 30 сылы туолбут үөрүүлээх күннэриннэн иэнэстик-кэтиэнник эҕэрдэлиибит. Кинилэргэ чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, күн сирин бары кэрэтин, күндүтүн, кырдьары билбэппэ хардарыта өйөөн өссө даҕаны үйэн сылларга үлэлии-хамсыы, үөрэ-көтө дьоллоохтук-соргуохаахтык олороргутугар баҕарабыт.

Оҕолоргут, ийнахтаргыт.

БИЛЛЭРИИ

«Чэчир» кыра предприятие биирдиилээн дьонтон, хаһаайыстыбалартан Т-25 марка аах мини-тракторы Беркакинка диэри аҕалан биэрэргэ сайаапкалары ылар. Сыната 230 тыс. солк. Баҕалаахтар «Чэчир» кыра предприятие хонтуоратыгар кэлэн, 21-334 №-дээх телефонунан билсиҥиҥ.

Предприятие дирекцията.

Таптыыр кэргэним, аҕам, «Агропромснаб» үлэһита

ГУЛЯЕВ Василий Дмитриевич

58-с сааһыгар эмискэ ыалдьан өлбүтүн, дириҥник курутуйан туран, бары доҕотторугар, таабарыстарыгар биргэ үлэлэспиттэригэр биллэрэбит.

Кэргэнэ, уола.

Күндү оҕоҕут, быраатыт, убайбыт, «Агропромснаб» үлэһита

ГУЛЯЕВ Василий Дмитриевич

эмискэ ыалдьан өлбүтүнэн кэргэнин, уолун, бары аймахтарбытын ыытта дириҥ куурҕаммытын тэҥнэ үлэлэстэбит.

Ийэтэ, аҕата, эдьиийэ, убайа, быраатта-ра, балта, сиэнэрэ, саҥаһа, кэйиттэрэ.

Гуляев Василий Дмитриевич эмискэ ыалдьан өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын биллэрэллэр:

—Чурапчытаабы оҕо спортивнай оскуолатын үлэһиттэрин коллектива оскуола директора М. Д. Гуляевка биргэ төрөөбүт убайа;

—«Агропромснаб» предприятие коллектива кэргэнигэр, уолугар, төрөппүттэригэр, балтыгар, быраатларыгар, аймахтарыгар;

—Гуляева Татьяна Васильевнаҕа кэргэн уолугар Васиҥа оскуолатаабы дьүөгэлэрэ;

—тыа хаһаайыстыбатын оройуоннаабы управленнета, профсоюз райкома төрөппүттэригэр, кэргэнигэр, оҕотугар, бары чугас аймахтарыгар;

—эдьиийдэрэ Пермяковалар, аймахтара Алексеевтар, Поповтар, Массиннар, Диодоровтар, Васильевтар кэргэнигэр, уолугар, аймахтарыгар;

—Дириҥ орто оскуолатын 1957 сыллааҥы выпуска биргэ үөрэммит табаарыстара өлбүтүнэн кэргэнигэр, уолугар, бары аймахтарыгар;

—өрөмүөннүүр-техническэй предприятие коллектива кэргэнигэр, уолугар, төрөппүттэригэр, бары аймахтарыгар.

«Бахсы» совхоз администрацията, олохтоох дьаһалта совхоз кылаабынай инженера

СПИРИДОНОВ Виталий Николаевич

хомолтолоохтук өлбүтүнэн, кэргэнигэр, оҕолоругар, бары аймахтарыгар, табаарыстарыгар дириҥ кутурҕаннарын биллэрэллэр.

Спиридонов Виталий Николаевич соҥумардын өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр:

—тыа хаһаайыстыбатын оройуоннаабы управленнета уонна профсоюз райкома кэргэттэригэр, бары аймахтарыгар.

Редакторы солб. М. Н. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты «Саҥа олох»—Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов.

Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3381.